

К.: Дніпро, 1980. – 286 с.; Літературознавчий словник-довідник 2006: Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р.Т. Гром'яка, Ю.І.Коваліва, В.І.Теремка. – К.: Академія, 2006. – 752 с.; Лесин В., Пулинець О. 1965: Лесин В., Пулинець О. Словник літературознавчих термінів. – К.: Рад. школа, 1965. – 436 с.; Мельничук Б. 1981: Мельничук Б. Драматична поема як жанр. – К.: Дніпро, 1981. – 144 с.; Сухомлинський В.А. 1971: Сухомлинський В.А.Рождение гражданина. – М.: Молодая гвардия, 1971. – 218 с.; Ткаченко А. 2006: Ткаченко А. Духовний материк митця: [про Івана Драча] // Київ. – 2006. – № 11. – С. 152-178; Ткаченко А. О. 1986: Ткаченко А.О. Поетичний світ Івана Драча. – К., 1986. – 166 с.; Янченко А. 1980: Янченко А. Жага і талант поетичного пізнання (Штрихи до портрета Івана Драча) // Українська мова і література в школі. – 1980. – № 9. – С. 16-33; Янченко А. 1979: Янченко А. «Світ обійти поезією...» // Дніпро. – 1979. – № 10. – С. 153-155.; Янченко А. 1981: Янченко А. Світ поетичного щоденника. // Вітчизна. – 1981. – № 4. – С. 144-180; Янченко А. 1978: Янченко А. Думи і діяння Вчителя // Жовтень. – 1978. – № 5. – С. 142-151.

Рецензенти: Ткачук М.П., д-р філол. наук, проф.(Тернопіль)
Бігун О.А., к.філол. наук, доц. (Івано-Франківськ)

Тетяна Ткаченко, к.ф.н., доц. (Київ)

ББК 83.3 (4 Укр)

УДК 821.161.2

«Портрет» письменника у малій прозі кінця XIX – початку XX століття

У статті проаналізовані чільні риси письменника зазначеного періоду, а саме: суб'єктивізм, психологізм, домінування духовних та душевних складників буття, чуттєва інтерпретація людини і світу, творча свобода.

Ключові слова: творець, мистецтво, індивідуалізм, чуттєвість, модернізм.

Tatiana Tkachenko. The "portrait" of writer in the Ukrainian small prose from the end of 19th century till the beginning of the 20th century. The

article deals with the writer's image. It clarifies the main peculiarities of this image. There is the dominion of author's subjectivity, the priority of spirit and heart above material things, exceptional sensible interpretation of a man and world, creator's freedom.

Key words: creator, art, individualism, sensitiveness, modernism.

Татьяна Ткаченко. «Портрет» писателя в малой прозе конца XIX – начала XX века. В статье проанализированы главные качества писателя, отраженные в украинской литературе, а именно: субъективизм, психологизм, доминирование духовных и душевных составляющих, чувственная интерпретация мира, свобода творчества. Ключевые слова: творец, искусство, индивидуализм, чувственность, модернизм.

Письменник – це творча особистість, яка володіє талантом синтезувати усі людські відчуття в художніх образах і вербалізувати їх на папері. Кінець XIX – початок XX століття позначився яскравими новаторськими тенденціями, зумовленими змінами погляду на мистецтво і митця. Упродовж багатьох десятиліть визнаючи домінантою в письменстві дидактичну функцію та нав'язуючи письменнику роль вчителя, самі творці, літературознавці та громадські діячі позбавили пріоритету найважливішого складника, без якого мистецтво неможливе, – естетичного. Пам'ятаючи поодинокі спроби порушити цей статус кво, доречно визнати, що лише модернізм вповні повернув мистецтву його іманентне єство завдяки втіленню новітніх засад у творчості.

Слова Миколи Вороного, висловлені у мистецькій відповіді «Іванові Франкові» на його поему «Лісова ідилія» з посвятою «друзякові Миколі», стали вербальним вираженням позиції сучасних авторів: «До мене як горожанина / Ставляй вимоги – я людина. / А як поет – без перепони / Я стежу творчості закони; / З них повстають мої ідеї – / Найкращий скарб душі моєї. / Творю я їх не для шаноби; / Не руш, коли не до вподоби» [Вороний 1996: 156]. Та новітні модерністські тенденції знайшли відображення і в малій прозі кінця XIX – початку XX століття, де було витворено образ письменника нової мистецької доби.

Митець почав більше виховувати себе: розвивати світогляд, інтелект, а насамперед – свої чуття, щоб якомога точніше передавати певний художній образ, досягати психологізму,

досліджувати причини і наслідки явища, розкривати зовнішні перипетії через внутрішні колізії героя. Тому постать письменника, яка є осердям творчого процесу, часто виступає персонажем художнього твору, а дехто вдається до «автопортрету».

Аналізуючи прозовий доробок письменників зазначеного періоду, можна простежити всі етапи поступу чи деградації творчої особистості, виявити причини її злетів і падінь. Так, Наталія Кобринська у психологічному ескізі «Душа» вміщує полеміку між письменником-початківцем і освіченою реципієнткою: «В писанні молодого автора видно було безперечний талант. Та вона завважала, що, може, замало вглиблюється в думки й чуття виведених в оповіданні людей.

– Се, власне, мій принцип. Коли хочу писати правду, то можу писати лиш те, що виджу і чую. Тих писателів, що ніби стараються ввійти в душу інших, я вважаю просто брехливими. Чоловік може знати лише те, що діється в його душі...

– Але ж це, власне, й є головна заслуга таланту. Талант, сказала б я, не що інше, як великий дар проникати в чужі душі» [Україн. Новелістика 1989: 97]. Відтак описувати й аналізувати події не завжди означає осягати їх. Адже дослідити й законспектувати життєві перипетії може аналітик, журналіст, учений і навіть звичайна пересічна людина. Та письменник відрізняється власне суб'єктивним чуттєвим їх осмисленням. Усі учасники подій набувають у модерністському творі індивідуальних рис, кожен має свій досвід, позицію, долю. Не конче вдаватися в подробиці життєвого шляху персонажів, але помітити розмаїтість людських характерів у міміці, жесті, вислові та інтонації необхідно – цим відрізняється пересічний обсерватор від справді творчої особистості, яка проймає душі реципієнтів та інтерпретаторів реальними чи вигаданими історіями. Письменник не може знати всіх порухів душі кожної людини, проте, моделюючи ситуацію, він спирається на власний досвід і почуття, вдається до інтуїтивного витворення художнього образу та його осмислення. Відтак, взаємозв'язок життя і домислу/ вимислу також є питанням, яке часто порушують і намагаються вирішити, актуалізувати і пояснити письменники.

З одного боку, автор визнає джерелом натхнення життя, вербально трансформуючи його в тексти, а з другого – правда

письменника та реальні події не завжди збігаються, бо він робить акценти, зважаючи на суб'єктивне сприйняття: висвітлення історичних колізій матиме у художній інтерпретації зовсім інші наголоси, ніж у документальному переказі, а постать здобуде протилежні загальновідомим ознаки лицаря / зрадника. Тому письменникові можуть закинути невідповідність, брехню, невміння або страх зображувати справжнє життя чи, навпаки, надмірну екзальтацію, брак досвіду, надуманість зображуваного, а отже, – незнання життя: «А, проклятий брехун! Трухлява, нікчемна, не притамована людина!.. То ти боїшся? Боїшся реального нещастя, гидоти дійсності, справжнього божевілля! Ти боїшся життя... ти не вмреш, не зійдеш кров'ю, бо... то все брехня» [Україн новелістика 1989: 341-2]. Однак ці зауваження втрачають силу перед правдоподібністю втіленого у слові завдяки потужним характеристам, які створюють достовірність показу. Автор створює свою історію, яка узгоджується чи суперечить дійсності, але відповідає правді мистецтва: «Мені дорікали, що я не пишу, але ніхто не хотів рахуватися з тим, що в сучасну добу, серед смертних кар моє серце розірване на шматки, душа моя згоріла од безмірного жалю! Як же я писатиму, коли душа моя вигоріла од безмірного жалю?!» [Маркович 1991: 426, 434].

Незважаючи на те, що життя надихає письменника, саме воно пропонує йому безліч спокус. Така амбівалентність буття виступає лакмусом творчої індивідуальності: або вона стане особистістю, або розчиниться серед безликої маси: «Поет писав сумні слова про смерть, а сам почував, що в кожній клітці його тіла грає життя [...] вернувся поет до городської біганини... Узяв жаль, що самотньо тиняється людина по світах і замирає повільно душа, яка колись поетичною була і вміла огнем горіти» [Україн. новелістика 1989: 544]. Рутинна поглинає духовні пориви, пропонуючи альтернативу естетичному розвитку матеріальне накопичення – і «філософія серця» деградує до рівня «споживацької філософії».

Звідси, вищезгадані аспекти властиві незвичайним постатям, обдарованим справжнім талантом, поступ якого залежить лише від них самих: «І я все сам і сам собі творити мушу» [Яричевський 2009: 64]. Але в історію письменства інколи потрапляють випадкові люди – псевдомитці, які одержали звання

«таланту-генія» завдяки іншим, відмінним якостям: «Тепер він поет! На іменини жіночки – пише, на родини – пише, на хрестини – пише, всяку, кажу вам, пригоду в своїй сім'ї описує, терпеливий папір і ще терпеливіший редактор «Смолоскипа» дзвонить його вірші, трубить його славу в ієрихонську трубу [...] се вже поет на цілу губу. І живеться йому гаразд. Творчість незмірима!.. Тільки «ітів» і «філів» помістити в одній тільки голові – се ж геніальність!» [Яричевський 2009: 123] Графомани, епігони, конформісти й ренегати, посіпаки влади – когорта «письменників» неодноразово зростає через виконання обов'язків, замовлень, наказів за ігнорування мистецьких законів. Тож і оцінка твору і постаті залежить не від таланту автора, а від ідеології покровителів, уміння пристосовуватися.

Ось це служіння масовій культурі, творення з орієнтиром на суспільний попит може лише продукувати штучне мистецтво і псевдомитців. Натомість справжній митець керується власним чуттям: «Бажаю сильних – творчих душ, а кругом мене товпа – юрба!..» [Кравченко 1996: 31]. Обравши долю творця художнього світу, неповторного і цікавого, він все життя підпорядковує тільки одному – служінню мистецтву, зрада якого карається втратою дару назавжди.

Талант – це не лише унікальність, а й самотність, оскільки письменник-модерніст пише передусім те, що цікавить особисто його. Звідси, митець уникає юрби з її стереотипами й шаблонним сприйняттям дійсності. Проте, як не парадоксально, саме для цього натсвпу він і працює, прагнучи виокремити індивіда з безликої маси, навчити людину бути Людиною. Заради цього можна віддати й життя: «До люду і для люду, небесний ключниче, пішов би я жити. Він стоїть того. Пішов би жити і ще раз – з голоду вмерти...» [Яричевський 2009: 124]. Він не зрікається загальносуспільного життя, навпаки, прагне замінити його фізичні основи на духові й душевні, що можливо тільки за умови постійного поступу, домінування суб'єктивного чинника у творенні, рецепції та інтерпретації як мистецтва, так і самого буття: «Енергії і радості життя в мене багато... Діл бажаю, вічних змін і руху... я жадна чину пожертви... Мій дух бунтується; мимо фізичної неволі я вільна [...] Почуття волі та неприналежності ні до кого в мене вроджене – стихійне... Нічия я» [Кравченко 1996: 26]. Лише

зрозумівши цінність власної свободи, яку з даром одержує письменник, він здатен досягнути внутрішній та зовнішній світ. Але за коштовний дарунок письменник може заплатити не лише комфортом, але й життям. Однак зрадивши талант, письменник спотворить власну сутність, що призведе до духовного, а згодом і фізичного суїциду. Тому свобода творчості та свобода вибору виступають єдиним цілим: «Хто має обов'язки – місію не повинен в погоні за особистим щастям тратити властиву ціль. Жаліти буде, коли зійде зі свого шляху. Хто відчуває творчі сили – нехай здобуває світло» [Кравченко 1996: 54].

Отже, проаналізувавши образ письменника в українській прозі кінця XIX – початку XX століття, можна констатувати, що національна словесність презентувала «портрет» модерніста з пріоритетом свободи творчості. Українські автори вповні дотрималися «девизи» Миколи Вороного (дехто ще до її появи) – «йти за віком / І бути цілим чоловіком!» [Вороний 1996: 156].

Література: Вороний 1996: Вороний М. Поезії. Переклади. Критика. Публіцистика / Упоряд. і прим Т. Гундорової. – К.: Наукова думка, 1996. – 704 с.; Кравченко 1996: Кравченко У. Пам'яті друга: Вірші в прозі, статті, спогади, листи / Упоряд. і прим. Г.І. Огриза. – Львів: Каменяр, 1996. – 247 с.; Маркович 1991: Маркович Д. По степах та хуторах. Оповідання. Драма. Спогади / О. Засенко. – К.: Дніпро, 1991. – 487 с.; Плющ 1991: Плющ О. Сповідь: Новелістика. Повість. Драматична фантазія. Поезія. Листи / Упоряд. і прим. О. Нахлік. – К.: Дніпро, 1991. – 336 с.; Україн. новелістика: 1989: Українська новелістика кінця XIX – початку XX ст.: Оповідання. Новели. Фрагментарні форми / Упоряд. і прим. Є. Нахліка. – К.: Наукова думка, 1989. – 688 с.; Яричевський 2009: Яричевський С. Твори / Упоряд. О. Івасюк. – Чернівці: Букрек, 2009. – 304 с.; Яцків 1989: Яцків М. Муза на чорному коні. – К.: Дніпро, 1989. – 846 с.

Рецензенти: Гуляк А.Б., д-р філол. наук, проф. (Київ)

Бігун О.А., к.філол. наук, доц. (Івано-Франківськ)